

УЧАСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В НАВЧАННІ РЕЛІГІЇ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ (1919–1939 РР.)

Розглянуто участь греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії в організації навчання релігії української шкільної молоді. Показано проблеми шкільної освіти для українців у період Другої Речі Посполитої. Проаналізовано форми і методи релігійної освіти учнів українських шкіл.

Ключові слова: Греко-католицька церква, Перемишльська греко-католицька єпархія, митрополит, єпископ, катехизація,

У теперішній непростий для України час боротьби із зовнішньою військовою агресією Росії перед українським суспільством стоїть питання внутрішньої духовної зміни особистості. Адже основними причинами порушень загальнодержавних норм суспільства, корупція, зловживання посадами, недбалість та багато іншого виникають через низькі моральні критерії кожної особистості та не виконання «Законів Божих». Тому актуальними для нашого часу є досвід греко-католицького духовенства в питанні морального та духовного виховання української молоді в період польської окупації краю. Вивчення відношення Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) до питання освіти та навчання релігії в школі в міжвоєнний період має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити один з важливих напрямів діяльності церкви.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі комплексного підходу зроблено спробу дослідити роль ГКЦ у збереженні української мови та освіти, вивченні основ релігії в українських школах у період Другої Речі Посполитої у найбільш західному регіоні Галичини.

Об'єктом дослідження виступають культурно-освітні заходи єпископату та духовенства перемишльської єпархії ГКЦ в міжвоєнний період з метою передачі релігійних знань українській молоді. Предметом дослідження – діяльність ГКЦ на захист шкільної та релігійної освіти для українців. Мета дослідження ґрунтується на тому, щоб дослідити основні напрями політики греко-католицького духовенства регіону в галузі шкільництва.

Досліджувана проблема не набула предметного наукового аналізу. Її дослідження в основному обмежуються низкою статей науково-популярного та публіцистичного змісту в періодичних виданнях міжвоєнного періоду. Зокрема Г. Герасимович досліджував українські школи під польською владою [13], Л. Ясінчук – фінансові проблеми товариства «Рідна школа» [28], Б. Загайкевич вивчав розвиток освіти і школи в Перемишлі [19]. Польські дослідники А. Хойновські [30], М. Фелінські [31], Е. Коко [32] розглядали шкільну політику польської влади щодо українців в міжвоєнний період. Серед сучасних дослідників можна назвати праці І. Зуляка [20], Г. Білавич, Б. Савчука [14] та В. Перевезія [22], І. Андрухів, О. Лисенка, І. Пилипіва [12], які досліджували діяльність українських культурно-просвітніх товариств та Станіславської єпархії. П. Шкраб'юк [27] та А. Великий [15] розкрили історію та діяльність монарших чинів василіян та сестер-служебниць Непорочної Діви Марії. У той же час освітня політика ГКЦ та катехизація учнівської молоді не була предметом їх наукової роботи.

Ареал, в якому функціонувала ГКЦ, відзначався політичним, а значить багатомовним ландшафтом. Приналежність до однієї з етнічних груп здебільшого визначали зміст, а також рівень освіти. Разом з тим, одним з вагомих чинників, що впливали на освітнянські процеси українського населення став конфесійний. Міжнаціональне пограниччя приходило по лінії вододілу між двома найчисельнішими Церквами Другої Речі Посполитої – Римо-Католицької (далі – РКЦ) та ГКЦ. Та якщо вести мову про стартові позиції освітнянській сфері то вони були неспівмірними. Римо-католицький костел відігравав домінуючу роль в освітньо-виховному процесі. Ксьондзи та члени різних чернечих орденів (бenedиктинці, домініканці, реденптористи, згромадження сестер-місіонерок Святої родини та інші) не лише здійснювали катехизацію, а й активно працювали на освітній ниві, створюючи власні школи і навіть університети. Цим самим забезпечувалось єдність світської духовної освіти, що сприяло формуванню відповідного світогляду. Історично склалося так, що «римо-католик» автоматично означав «поляк» і це стало третьою складовою ментальності поляків-католиків.

По-іншому складалася доля українців і ГКЦ у місцях спільного проживання польських та українських етнічних анклавів. Найбільш чітко це проглядалося в межах перемишльської греко-католицької єпархії, де українство не асоціювалося лише з однією конфесією, оскільки значна його частина Польщі сповідувала православ'я, а інша – католицизм «східного обряду». Враховуючи ту обставину, що якась кількість етнічних українців перейшла до РКЦ (головною причиною прийнято вважати стратегію пошуку привабливою життєвої перспективи), слід констатувати відсутність

єдиного ментального типу українців. Серед них були полонофіли та москвофіли, зденаціоналізовані, маргінальні прошарки населення, а також ті, для кого їх національна ідентичність важила не менше (коли не більше), ніж «хліб насущний», заради якого вони щоденно важко працювали. Саме серед останніх налічувалось найбільше греко-католиків. ГКЦ також надавала великого значення інтеграції духовної та світської освіти, вихованню молоді на християнських цінностях і традиціях, а також національно-патріотичних засадах. До освітянської роботи долучалися не тільки парохі, а й члени чину Святого Василя Великого, згромадження серед служебниць Непорочної Діви Марії.

Та якщо праця римо-католицьких ксьондзів і ченців діставала підтримку і заохочення польської влади, то аналогічні зусилля греко-католицького кліру супроводжувалися різноманітними перешкодами й абсцесами. Причиною такого становища стала виразно українська позиція ГКЦ, що сприймалася значною частиною польського політику і громадськості (не тільки радикально налаштованих) як зазіхання на цілісність Польщі та її безпеку.

Жорстка освітня і мовна політика Варшави залишала українцям альтернативу: або спольщитися, або стати на шлях тривалої і впертої боротьби за право на власну мову.

ГКЦ активно використала можливість викладати основи християнської релігії серед українських учнів. Навчання релігії мали здійснювати священники конфесій, представники якої відвідували цей навчальний заклад. Зазвичай, польська влада керувалися результатами плебісциту, але досить часто урядові приписи порушувалися, що приводило до численних скарг і суперечок. Катехити отримували довідку з єпископського ординаріату про наявність кваліфікації для ведення таких занять, на підставі якої шкільна кураторія ухвалювала своє рішення (позитивне чи негативне) при його призначенні на посаду. Катехитами могли бути греко-католицькі священники будь-якого віку, фізично здатні регулярно проводити заняття з дітьми. Інколи священники просили звільнити їх від виконання цих обов'язків (здебільшого у зв'язку з поганим станом здоров'я) [10, s.107]. На катихизацію в початкових і середніх школах відводилося від 2 год. на тиждень, які включалися в шкільний навчальний план. Необхідно зазначити, що уроки релігії одночасно велися для дітей греко-католицького, римо-католицького та іудейського віросповідань призначені своїми церковними урядами. Оскільки школи були не в кожному селі, катехитам доводилося доїжджати, що також створювало певні труднощі. Але там, де влада, громада і священник доходили згоди, проблем з навчанням основ релігії не виникало. Але були й школи, в яких були труднощі з уроками релігії. Так, у листі Перемишльської єпархії до парафіяльного духовенства Ліського повіту повідомлялося, що на її засіданні 17 жовтня 1932 р. нарешті вдалося врегулювати деякі питання та дійти порозуміння в справах катихизації греко-католицького обряду в школах повіту [10, s. 662]. Діти мали вітатися зі священником, учителем у школі та за її межами тільки рідною мовою: «Слава Ісусу Христу», «Христос Воскрес» і т.д. Митрополичий ординаріат звертав увагу всіх катехитів на необхідність виконувати розпорядження шкільних властей щодо складання планів лекційних курсів на цілий рік задля їх узгодження з загально шкільними планами. За основу брати програми, затверджені єпархіями у 1924 р. [10, s. 664]. Далі повідомлялася, що в поточному навчальному році кураторія Львівського шкільного округу виділила на цілий повіт тільки 360 платних годин на вивчення всіх релігій, у тому числі іудаїзму – 14 год. Греко-католицького та римо-католицького обряду – 346 год. Усі ці години розподілено між усіма 76 школами повіту і тільки ця кількість входить до офіційного розподілу годин на підставі організаційного ступеня школи: в однокласних – 2 год., двокласних – 4 і т.д. [10, s. 665–668].

Перемишльський єпископ Й. Коциловський просив катехитів укладати платні години таким чином, щоб, не перешкоджаючи викладанню інших предметів, продовжувати вивчення релігії понад офіційно запланований час. Крім того, священникам нагадували про відповідальне ставлення до своїх обов'язків, оскільки, за повідомленням шкільного інспектора, деякі з них під різними приводами не приходили на заняття, залишаючи години незаповненими (особливо у двокласних школах). Деканів зобов'язували ознайомити зі змістом обіжника всіх парафіяльних священників на найближчому деканатському соборчику, а також надіслати точні дані про кількість платних годин для подальших зусиль єпископського ординаріату щодо їх збільшення [10, s. 665]. За рік до того єпископський ординаріат розіслав усім парохам «квостіокар» («опитувальник» – примітка авторів) для парохій, у яких не було шкіл. Навіть сам перелік питань, вміщених у ньому, переконував у тому, наскільки детально вивчена ситуація в Перемишльській єпархії і які заходи передбачалося вжити для налагодження катихизації [9, s. 34–42].

Польська влада прискіпливо відстежували характер і спрямування катихизації, яку проводили греко-католицькі священники. При цьому йшлося не стільки про духовні якості чи дисциплінованість викладачів, стільки про їх політичну лояльність до режиму. У випадку політичної нелояльності греко-католицького священника до влади, його усували від викладання у школі. Крім участі в навчально-виховному процесі у державних школах кліром ГКЦ зроблено й чимало для організації

власних навчально-виховних закладів різних типів (гімназій, ремісничих шкіл, захоронок, притулків) для української молоді. «Особливо високими показниками у системі української освіти Галичини в міжвоєнний період відзначалися створені черницями ЧСВВ навчальні заклади для дівчат – гімназії, інститути, ліцеї, фахові школи [2, арк. 1]. Зокрема, гімназії загальноосвітнього типу ними були створені у Львові, Станіславі, Яворові, Перемишлі [24]. Це мало велике значення для української жіночої освіти, оскільки державних українських жіночих шкіл у Галичині не було зовсім.

Напередодні Другої світової війни завдяки співпраці монастирів сестер-василіянок з «Рідною школою» у Східній Галичині також діяли кооперативний ліцей із трирічним терміном навчання, дві купецькі гімназії (чотири роки навчання), кравецька гімназія (чотири роки навчання), торгівельно-кооперативні курси (один рік навчання) [3, арк. 10, 78]. Василіанські навчальні заклади створювали відповідні передумови для різнобічного культурного розвитку молоді, готували її до вступу у вузи, до участі в громадському житті. Кожен із закладів розробляв свій індивідуальний напрям освітньо-виховної діяльності. Чільне місце у морально-релігійному вихованні посідало формування в учениць таких рис як милосердя, добротність. Характер життя вихованців шкіл під опікою чернецтва формували духовні особи, віддані сестри. Гімназії існували не лише при жіночих, а й при чоловічих монастирях ЧСВВ в яких навчалися хлопчики. Так, у Бучачі ченці-василіяни відкрили три гімназійні класи. Перший клас відвідували діти від 11 – до 14 років, четвертий – від 14 – до 17 років, п'ятий – від 15 – до 18 років. У 1928 р. тут навчалося 46 учнів [1, арк. 32]. Значну роль у процесі виховання молодого покоління при монастирях виконували інститути. Ці установи в своїй організації були схожими на гуртожитки. Крім дешевого утримання, підопічні отримували різнобічне виховання, дбайливу опіку. При можливості монастир надавав малозабезпеченим учням пільги в оплаті як з власних фондів монастиря, так і з інших джерел.

Питання фінансування і покращення харчування вихованців вирішувалися на засіданнях педагогічних рад. З 1921 р. отці-василіяни відновили діяльність Місійного інституту в Бучачі. У закладі виховувалися юнаки, які готувалися до місіонерської діяльності. Інститут забезпечував житлом 50–60 учнів [22, с. 293]. У 1928–1929 рр. А. Шептицький утримував 8 дівчат з інституту сестер-василіянок у Львові по вул. Потоцького, 95, монастир забезпечував 23 осіб, столові маєтки – 60 осіб. Місячна оплата за 1 особу в інституті становила 90 злотих. Упродовж 1929–1930 рр. на утриманні митрополита перебувало 44 осіб, монастиря – 6, з маєтків митрополії користало 32 осіб [6, арк. 1–6]. У 1928 р. ігумен К. Шептицький заснував при Святоіванській Лаврі отців-студитів у Львові «Виховно-науковий сирітський інститут», який очолив о. С. Савицький [16]. У 1918 р. відновлено «Місійний інститут ЧСВВ у Перемишлі. За чверть століття Інститут закінчила одна тисяча учнів. У вихованні домінували дві лінії – релігійна патріотична. Як зазначав П. Шкрабюк, поляки через високий патріотизм українських вихованців називали інститут «гніздом шершнів» [27, с. 191].

Інститути створювалися не лише при тих монастирях, у яких функціонували школи. Вихованці окремих інститутів відвідували державні школи різного рівня – як середні, так і вищі. Мовою викладання в цих установах була українська. Чернецтво ГКЦ теж не стояло осторонь проблеми підготовки добрих фахівців у різних галузях. Так, у заснованій 1927 р. сестрами-василіянками кравецької школі у Львові, навчання здійснювалося за програмами для державних та приватних шкіл. Спеціальну підготовку отримували за трирічний період навчання і такий же термін практики. Висококваліфіковані педагоги допомагали ученицям опанувати не лише класичні дисципліни, а й основи моделювання та дизайну. Школа відкривала можливість вихованцям здобувати вищу освіту [17]. У 1933–1934 рр. у закладі навчалося 78 дівчат [25, с. 130–131], у 1938–1939 рр. – 115 [24]. Таку ж кравецьку школу для дівчат у 1936 р. відкрили й сестри-служебниці в Бориславі [4, арк. 5]. У 1930 р. А. Шептицький подарував земельну площу і будівлю у Львові (в районі Збоїщ) монастирю отців-редемптористів з метою утримання та виховання в бурсі юнаків, передусім сиріт. Монастир прийняв і покривав витрати на навчання для 30 юнаків, які оволодівали столярським, ковальським, шевським, кравецьким, слюсарським, малярським ремеслами. Талановитіші хлопці вивчали класичні науки і готувалися до вищих студій, в першу чергу богословських [7, арк. 1]. У заснованій 1922 р. в Жовкві ремісничій бурсі отці-василіяни не тільки щорічно навчали до 50 осіб дітей, а й утримували заклад [18, с. 162]. У 1935р. отці-студити заснували майстерні для юнаків-гуцулів у с. Дорі (Надвірнянський повіт Станіславського воєводства). Навчання у цьому закладі передбачало оволодіння учнями, крім теоретичних знань, ще й практичними навичками у галузі шевства, теслярства, кушнірства [23].

З метою забезпечення духовенству можливостей перевірки і контролю, корекції навчально-виховного процесу монастирських шкіл, у 1935 р. митрополичий ординаріат створив при своєму відомстві шкільну раду. До компетенції цієї ради належало складання виховних і навчальних планів, підбір відповідної навчальної літератури, апробація педагогічного персоналу, проведення іспитів [21]. До складу ради входили як світські, так і духовні особи. Отже, педагогічний досвід церкви відобразився у створенні власної національної системи освіти.

У загальноосвітніх школах священики ГКЦ проводили уроки релігії і таким чином прилучали молодь не лише до християнських моральних цінностей, а й виховували у національно-патріотичному дусі. Певною мірою стояли на заваді реалізації польським урядом політики колонізації шкільництва. Значну роль відіграло греко-католицьке духовенство і в питанні розвитку фахового шкільництва, відкриваючи та утримуючи власним коштом різного роду господарські, ремісничі та інших видів курси, школи, бурси тощо. У трьох епархіях створено організаційну основу для церковного контролю над освітньою сферою, що мало на меті зміцнити позиції церкви в ній. Цим самим греко-католицьке духовенство прилучалося не лише до справи з виховання кваліфікованих національних кадрів, а й готувало їх до нелегкої справи з відродження української державності.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 179, оп. 3, спр. 594, арк. 32.
2. ЦДАЛ України, спр.1571, арк. 1.
3. Там само, спр. 1795, арк. 10, 78.
4. Там само, оп. 4, спр. 685, арк. 5.
5. Там само, ф. 358, оп. 3, спр. 293.
6. Там само, ф. 408, оп. 1, спр. 172, арк. 1–6.
7. Там само, ф. 409, оп. 1, спр. 632, арк. 1.
8. Держархів Львівської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 621, арк. 22.
9. Arhivum Państwowe w Przemyślu. – Zespół. 142. – Arhivum Biskupstwa Grecko-Katolickiego w Przemyślu. – Sygnatura 5371.
10. Там само. – Sygnatura 5615.
11. Там само. – Sygnatura 5540.
12. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) епархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: наукова монографія / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. – 500 с.
13. Герасимович Г. І. Українські школи під Польською владою / Г. І. Герасимович – Станіславів: Бистриця, 1924. – 22 с.
14. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.). / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 208 с.
15. Великий А. Нарис історії згромадження сс.Службениць НДМ. – Рим: Видавництво сестер Службениць, 1968. – 767 с.
16. Виховно-науковий сирітський інститут у Львові, вул. Корняктів 1/II // Нива. – 1932. – Жовтень. – С. 373
17. Жіноча фахова школа сс.Василіанок у Львові // Мета. – 21 травня 1933.
18. Жовківщина: Історичний нарис. – Жовква-Львів-Балтимор, 1994. – Т. 1. –326 с.
19. Загайкевич Б. Освіта і школи в Перемишлі / Б. Загайкевич // Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі. – Нью-Йорк – Філадельфія: Перемиський видавничий комітет. 1961. – С. 239–284.
20. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» (у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. Зуляк. – Тернопіль: «Воля», 2005. – 946 с.
21. Митрополита ординаріатська шкільна рада встановлена // Львівські архієпархіальні відомості. – 1935. – Серпень. – С. 262–263.
22. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність греко-католицьких монаших чинів у 20–30-х роках ХХ ст. / В. О. Перевезій // Історія релігій в Україні. Праці Х-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16–19 травня 2000 року). – Львів: Логос, 2000. – С. 292–299.
23. Промислова школа оо.Студитів у Дорі // Мета. – 16 червня 1935.
24. Статистика українського середнього шкільництва // Рідна школа. – 1 січня 1939. – С. 12.
25. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність сс.Василіанок / С. Цьорох. – Львів: Накл. Богосл. наук. т-ва, 1934. – 254 с.
26. Шептицький А. Послання до духовенства з нагоди 25-літнього ювілею священства / А. Шептицький // Львівські архієпаріальні відомості. – 15 липня 1921. – 26 с.
27. Шкраб'юк П. Монаший чин отців Василіян у національному житті України / П. Шкраб'юк. – Львів: ВВП «Місіонер», 2005.– 439 с.
28. Ясінчук Л. Фінансові потреби Р.Ш. та внутрішня позичка / Л. Ясінчук // Рідна школа. – 1 березня 1934. – С. 49–52.
29. Діло. – 27 грудня 1923.
30. Chojnowski A. Концепcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. – 262 s.
31. Feliński M. Ukraińcy w Polsce odrodzonej / M. Feliński. – Warszawa – Lwów, 1931.–180 s.
32. Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1923 / E. Koko. – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. – 234 s.
33. Sprawy Narodowościowe. – Warszawa., 1927. – Nr. 1. – S. 45–46.

Татьяна Горан, Игорь Пыльпив

УЧАСТИЕ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОГО ДУХОВЕНСТВА В ОБУЧЕНИИ РЕЛИГИИ ШКОЛЬНОЙ МОЛОДЕЖИ (1919–1939 ГГ.)

Рассмотрено участие греко-католического духовенства Перемышльской епархии в организации обучения религии украинской школьной молодежи. Показано проблемы школьного образования для украинцев в период Второй Речи Посполитой. Проанализированы формы и методы религиозного образования учеников украинских школ.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, Перемышльская греко-католическая епархия, митрополит, епископ, катехизация.